

Kunst en cultuur

Cultuur als levenskunst

Dirk Holemans

Het artikel 'Cultuur als levenskunst' van Dirk Holemans werd gebruikt als inleiding voor het Colloquium 'Autonomie en verantwoordelijkheid in het cultuurbeleid' op 28 september in Antwerpen. Deze inleiding wil bijdragen aan een verdieping van de groene visie op cultuurbeleid. De auteur maakt een duidelijk onderscheid tussen kunst en cultuur en wijst op hun beider specifieke rol. Het begrip autonomie is van essentieel belang als het gaat over een groene visie op cultuurbeleid. Vanuit een groen perspectief streeft het hedendaags cultuurbeleid naar het versterken van de autonomie van kunstenaars én van burgers, waarbij de beleidsvraag zich situeert in de oefening hoe deze twee versterkingen te leiden naar synergieën. De auteur beklemtoont ook met verve het belang van de publieksparticipatie, en dit eerder vanuit de optiek van 'hoe doen we mensen goesting in kunst krijgen' dan de optiek van 'hoe krijgen we onze zaal gevuld'. Het eerste is ook veel meer verwoven, volgens de auteur, met het 'spinnenwebmodel', terwijl het tweede meer van doen heeft met het vuurtoren-concept. De auteur besluit zijn artikel met een achttal concrete opties, hij noemt ze prikkelideeën, voor een rijker debat over cultuurbeleid.

Deze inleiding presenteert de krachtlijnen van een oefening om de groene visie op cultuurbeleid te verdiepen. Deze oefening is een open verhaal, een *work-in-progress*. En de activiteit vandaag is een open toonmoment, geen kant-en-klare voorstelling.

Laat me bij de aanvang het belangrijke onderscheid tussen kunst en cultuur benadrukken. Kunst, de artistieke creatie, vormt een onderdeel van cultuur, maar cultuur gaat over veel meer dan kunst. Een kunstenbeleid heeft dan tot doel, de bloei van het artistieke landschap te waarborgen – het publiek kan daar dan mee in relatie gaan. Een overheid die cultuurbeleid ernstig neemt, moet *naast* het ondersteunen van de artistieke creatie, de kunst, actief zijn op het vlak van de participatie aan artistieke manifestaties en projecten. Publiekswerking gaat in onze visie dan ook in de eerste plaats om het versterken van de interacties tussen kunstenaar en publiek, en niet over een kwantitatief publieksbereik.

Als drager voor het opbouwen van een groen verhaal inzake cultuur, wil ik het begrip *autonomie* hanteren. Autonomie heeft betrekking op het vermogen om zelfstandig richting te geven aan het eigen leven, maar in het besef dat ik hiertoe de anderen én een leefbare natuurlijke omgeving nodig heb. Niemand is een eiland. Die autonomie wordt wel gedacht vanuit een zgn. *empowerment*: vertrekpunt is niet 'de gebreken van mensen', maar 'de eigen kansen, de nog te ontdekken mogelijkheden en doeleinden'. Participatie aan cultuur vormt een essentiële voorwaarde voor een autonoom bestaan.

Meteen brengt ons dat tot de formulering van een boeiende oefening: *hoe kan het erkennen en versterken van zowel de autonomie van 'cultuur' als van de autonomie van 'de burger', elkaar versterken?* Waarbij ik meteen een eerste valkuil wil signaleren. De vraag naar het waardevolle van kunst en cultuur in de samenleving, valt niet samen met de vraag naar de verantwoording van het cultuurbeleid. Legitimering van een cultuurbeleid, is niet hetzelfde als legitimering van kunst en cultuur. Mocht morgen het beleid beslissen om nul euro te besteden aan kunst en cultuur, dan leidt dit niet tot een ontwaarding van kunst en cultuur op zich. Evenmin vormen overheidssubsidies een garantie dat het om waardevolle kunst gaat...

Autonomie in context

Autonomie is steeds een 'autonomie in context'. Dit geldt zowel voor het culturele in zijn geheel, als voor de individuele kunstenaar. Ook de autonome kunstenaar kan zijn artistieke vrijheid maar realiseren in de onontkoombare verhouding tot zijn omgeving, zijn publiek, zijn referentiekader en zijn verleden. Niet zonder toeval bevatten heel wat kunstwerken autobiografische elementen. En wie is er tevreden met een kunstwerk, als het geen publiek trekt? En ook, wat betekent de autonomie van de kunstenaar vandaag, als

die zich voortdurend moet inpassen in de programmatie van intendanten en artistieke leiders van gezelschappen – zeker als die laatste nog eens onder de hoede staan van een ‘algemeen’ directeur?

Er is nog valkuil. Vanuit de erkenning dat het domein der kunsten een autonoom gebied is dat we, binnen onze samenleving, moeten erkennen en waarderen *om wat het is en voortbrengt op zichzelf*, komt het de politiek dus níét toe, te formuleren welke kunstwerken of artistieke expressies waardevol zijn. Het is aan de kunstenaars om te doen wat ze moeten doen, vanuit de *noodzaak* die ze daartoe voelen. Artistieke vrijheid is een voorwaarde, opdat kunst en cultuur hun emancipatorische functie zouden behouden. Wat juist níét betekent, dat we van elke kunstenaar verlangen dat hij een zogenaamde ‘geëngageerde’ kunstenaar is. Kunst is juist ontvoogdend, als ze net niet doet wat conformistisch van haar verlangd wordt! We kunnen kunstenaars uitnodigen en ondersteunen in een bepaald kader, maar ze nooit dwingen. Zo zou het pervers zijn – voor beide zijden – om een hermetisch kunstenaar enkel geld ter beschikking te stellen voor sociaal-artistieke projecten.

Omdat niet alles te ondersteunen valt, moeten er keuzes gemaakt worden. Het is goed dat de overheid zich bij deze keuzes laat leiden door mensen uit het culturele veld zelf, maar dit verdoezelt niet dat er keuzes worden gemaakt. De waarderingsvraag zit overigens steeds gevangen in de context van haar eigen tijdelijkheid. In de filosofie komt steevast het voorbeeld van Kant naar voor, die pas na zijn vijftigste de werken schreef die ons denken nu nog voeden. Had een beoordelingscommissie destijds moeten beslissen over de filosofische productie van Kant, toen hij ‘maar’ veertig was, was hij wellicht van de universiteit gestuurd. In de kunsten zijn er talloze kunstenaars die in hun tijd verguisd, vergeten of uitgespuwd werden – een extra argument om de kunsten zelf te laten bepalen wat waardevol is, in het besef dat iedereen zich kan vergissen. In die zin heeft cultuurpolitiek ook iets tragisch...

Het politieke moet dus het culturele ondersteunen. Ten eerste, omwille van haar waarde op zich, die niemand *hier en nu* op eeuwige en universele wijze kan taxeren. Ten tweede omdat kunst en cultuur een essentiële rol spelen in een levende democratie. Het gaat dan niet langer over welke kunstwerken of artistieke expressies waardevol zijn, maar over de rol van kunst en cultuur als domein in onze samenleving. Een domein dat een wezenlijke bijdrage levert tot de persoonlijke ontplooiing van elke mens. En een domein waarbinnen de kunsten een eigenzinnige positie innemen – waarbij het niet meer gaat om het klassiek ‘verheffen’ van de mens tot het universeel verhevende, maar waarbij ruimte gecreëerd wordt voor interactie, voor esthetisch genot, kritisch vermogen en discussie over kwaliteit. De reflectie in het werk van de hedendaagse kunstenaars helpt ons de werkelijkheid te ontcijferen, te onthullen; ook datgene wat niet mooi, leuk of zoet is.

Wezenlijk is echter, dat deze algemene functies nooit vanuit het cultuurbeleid verlangd of vereist mogen worden van een bepaalde kunstenaar of kunstencentrum. Want dan gaan we over tot de aantasting van de autonomie, die juist grondvoorwaarde is voor haar eigen functioneren.

Naar een visie in context

De context anno 02 laat zich moeilijk vatten, maar deze oefening is ook voor een cultuurbeleid cruciaal.

Een eigentijds cultuurbeleid zal, ten eerste, moeten omgaan met de veelzijdige **globalisering**. Deze zorgt alvast voor een nieuw spanningsveld. Enerzijds, lijkt het logisch dat kunstenaars ondersteund worden om buitenlandse netwerken te exploreren – wat de interculturele banden versterkt, – anderzijds, moet elk beleid zich hoe dan ook voor de eigen bevolking legitimeren.

Bovendien kan men zich, als advocaat van de duivel, afvragen of de kennismaking met andere plaatsen en culturen niet eerder leidt tot een vervreemding van de eigen wereld, dan tot een grondige kennismaking met andere werelden. Flaneren door de wereld kan een esthetisch genot genereren, maar evenzeer een al te lichtzinnige lichtvoetigheid. Bovendien is niet ieder van ons zo *plaatspolygaam* als de *hard core* cityhoppers doen vermoeden.

Naast globalisering, is er **individualisering**. Mensen komen los van dwingende regels en drukkende tradities; centraal staat vandaag het zelf richting geven aan het leven. Hierdoor wordt het eeuwenoud streven naar democratisering nu een persoonlijk project. Dit tegenwerken is onzinnig, want pre- in plaats

van postmodern. Maar daardoor neemt het belang van cultuur in onze samenleving alleen maar toe. Het individu heeft immers niet alleen de vrijheid, maar ook de opdracht, om zijn eigen levensverhaal actief te schrijven. Waarbij het niet louter gaat om een andere *schrijfstijl*, maar ook om de zoektocht naar een nieuwe *grammatica* van het eigen leven. Vrijheid leidt tot keuzedwang, de creatie van een doe-het-zelf biografie in een risicomaatschappij. Met alle grote en levensgrote vragen van dien. Het leven als zoektocht van *betekenisgeving*, van omgaan met het tragische, met wat men zou kunnen noemen de *trage vragen*. Vanuit deze benadering valt ook de term niet-generatie op zijn plaats. Deze uitdrukking omvat geen negatieve inschatting van de hedendaagse jongere generaties, maar is gewoon een uiting van het gegeven, dat er voor hen niets op voorhand vaststaat.

Het is hier dat kunstenaars een veelbetekende en betekenisvolle rol plaats innemen. Vindt iedereen het evident dat het onderwijs een cruciale rol speelt in ieders persoonlijke ontplooiing, dan wordt de vraag te weinig gesteld, of, in ieders verplichte vormgeving van ieders doe-het-zelf biografie, de inbreng van kunstenaars niet bijzonder verrijkend en emancipatorisch kan zijn.

Als derde element van de context, is er de **multiculturele samenleving** en het **veelvoud aan levensstijlen**. Uiteraard is onze samenleving nooit homogeen geweest, maar de verscheidenheid neemt wel nieuwe vormen aan. Die 'pluriformiteit' is op zich niet problematisch, – wat niet betekent dat er geen problemen zijn! De ideologie van het 'homogenisme' daarentegen is wél problematisch, omdat zij de reële diversiteit in een samenleving ontkent en waardenpluralisme wil vernietigen. In die zin kunnen (politieke) uitingen van homogeen denken ook de kunstsector nooit onberoerd laten, wat meteen een nieuwe nuancering aanbrengt op de autonomie van kunstenaars.

Het is pas door expliciet rekening te houden met verscheidenheid en verschillende socioculturele identiteiten, dat op een faire manier (cultuur)politiek bedreven wordt. Indien dit niet gebeurt, wordt op impliciete wijze een bepaalde cultuur opgedrongen. Multiculturaliteit is, in zo'n opvatting, precies het rekening houden met culturele diversiteit, door er publieke erkenning en uiting aan te geven. Ik verwijs graag weer naar het begrip 'empowerment'. Vanuit dat perspectief beschouwt men de kenmerken van een, bvb. allochtone, groepsidentiteit niet als oorzaak van problemen, maar als bronnen van te ontwikkelen kennis en vaardigheden.

Niet alleen allochtonen, maar elk van ons, krijgt meer dan vroeger te maken met uiteenlopende en soms elkaar tegensprekende sociale en culturele contexten. Elke context biedt eigen betekenissen aan en houdt eigen waarden voor. Ook vandaag blijft het spanningsveld bestaan tussen de individuele ontplooiing, enerzijds, en de groep(en) of gemeenschap(pen) waartoe men behoort, anderzijds. Ook hier speelt cultuur een belangrijke rol. Het laat toe om elementen van een eigen groepsidentiteit systematisch in verband te brengen met de sociale en culturele diversiteit waarin mensen hun identiteit construeren.

Maar ook de **politiek** moet op zoek naar een nieuwe grammatica, namelijk het in rekening brengen van de hoger geschetste maatschappelijke veranderingen. Een zoektocht die zich weerspiegelt in het onderscheid tussen *emancipatorische politiek* en *levenspolitiek*.

Emancipatorische politiek gaat over het bevrijden van mensen en groepen uit de maatschappelijke factoren (tradities, afkomst, ongelijkheid) die hun levenskansen inperken. Dit gaat over het nastreven van een algemene gelijkheid. *Levenspolitiek* gaat over de toegenomen macht van mensen om zichzelf en hun omgeving te transformeren. Echte levenspolitiek wordt mogelijk, naarmate de emancipatorische politiek vruchten begint af te werpen. Niet de vraag 'welke keuzes zijn mogelijk', staat in een levenspolitieke verantwoording centraal, maar de vraag 'welke keuzes zijn wenselijk'?

Vanuit een emancipatorische gelijkheidspolitiek, heeft men in de jaren '60 en '70 fors geïnvesteerd in een cultureel spreidingsbeleid, in de vestiging van culturele centra over geheel Vlaanderen. Elke gemeente moest *gelijke* bedeed worden. Dat dit niet geleid heeft tot een grotere cultuurparticipatie, heeft misschien wel te maken met het feit dat het aanbodbeleid in deze CC's niet ingaat op de vraag, hoe culturele praktijken een bijdrage kunnen leveren tot de levenspolitieke realisatie van elk individu, wat te maken heeft met het erkennen van het *verschil*, de eigenheid van mensen en groepen.

Tot slot is er de gewijzigde **cultuur**. De tijd is voorbij dat we cultuur met een hoofdletter schreven, waarmee dan verwezen werd naar het Verhevene – het vaststaande universele. Maar het is niet omdat het simpele 'verheffen' niet langer opgaat, dat we het emancipatorisch karakter van kunst en cultuur mogen

opheffen. Alleszins is de grens tussen kunst en het alledaagse leven vervaagd en de hiërarchische orde van hoge cultuur en populaire cultuur geen evidentie meer: het schrift heeft gezelschap gekregen van het beeld, de voorstelling van het spektakel, de nood aan bestendigheid van een grote gevoeligheid voor het vluchtige, toevallige en voorbijgaande. En ondertussen spreken we van de georganiseerde cultuur: cultuur wordt meer en meer een goed georganiseerde productiesector van symbolische goederen met politieke en economische relevantie.

Het vervagen van de scheidslijn tussen hoge en lage cultuur en de hierbij horende canons, is vanuit emancipatorisch perspectief bijgevolg een dubbelzinnige kwestie. Die vervaging kan bijdragen tot een verheerlijking van de cultuur van een louter welbehagen en dus van een doorgedreven vermarkting, of zij kan een democratiserende intentie vertolken waarbij gewone mensen terug 'het woord wordt verleend' in een tolerante publieke ruimte, met plaats voor een veelheid aan interpretaties.

Alleszins kan de dominantie van de beeldcultuur in de hedendaagse samenleving niet ontkend worden. Dit vraagt evenzeer een ondersteuning van de zogenaamde mediakunsten, namelijk zij die op artistieke wijze het beeld hanteren, naar de hand zetten en bevragen.

Dames en heren, we zijn aangekomen bij het **participatiedebat** ... En daarvoor wil ik even teruggrijpen naar het onderscheid tussen kunst en cultuur. De verwarring tussen beide begrippen is misschien wel de grootste valkuil in het participatiedebat, zoals het tegenwoordig gevoerd wordt. Laten we duidelijk zijn: het is niet in het pure kunstenbeleid, maar in het ruime cultuurbeleid, dat de vraag inzake cultuurparticipatie aan bod kan komen. De vragen zijn dus vooral gericht naar culturele centra en kunstencentra wat betreft hun publiekswerking en de rol die ze vervullen als publieke ruimte. De vrijheid van de kunstenaar en de mogelijke toenadering tussen kunst en publiek, zijn twee verschillende dingen.

Werken aan publieksparticipatie vertrekt, in de eerste plaats, vanuit de vraag: 'hoe doen we mensen goesting in kunst krijgen' in plaats van 'hoe krijgen we onze zaal gevuld'? Nieuwe inzichten inzake leerprocessen in de risicomaatschappij, maken duidelijk dat een schoolse aanpak hier niet zal werken. Noch het indrammen van een cursus esthetica op school, noch het eendimensionaal voeden van een publiek in de foyer, vlak voor de voorstelling door een acteur of regisseur, passen in een toekomstgerichte educatieve aanpak. Ook hier zal gezocht moeten worden naar vormen van *interactie*; deelnemers aan cultuureducatie zijn geen respondenten waarvan 'de ogen moeten worden geopend', maar participanten.

De culturele autonomie van burgers verhogen, is hen ook een confronterende en ondersteunende context bieden, wat iets anders is dan het verlagen van de toegangsprijzen, of het smijten met cultuurcheques of gratis tickets. Zelfs mensen uit een dorp op een bus laden voor één dagje cultuur te Brussel, zal weinig bijdragen tot een verhoogde cultuurparticipatie. Wat niet wegneemt dat de mensen in kwestie naar alle waarschijnlijkheid een fijne dag hebben gehad.

Laat ons even dieper ingaan op hoe een participatiebeleid een andere invulling kan krijgen.

Te veel onderzoek i.v.m. publieksparticipatie, reduceert zichzelf tot een *marktonderzoek* dat enkel tabellen oplevert op basis van leeftijd, geslacht, onderwijs- of inkomensniveau. Daartegenover staat een kwalitatief onderzoek, dat peilt naar de culturele honger van verschillende bevolkingsgroepen, niet het minst de maatschappelijk kwetsbaren en gekwetsten. De burger is meer dan een passieve consument, waaraan het juiste product moet worden aangeboden. Elke relevante interactie vereist zowel een zekere herkenbaarheid als een zekere vervreemding, een andere lezing. Het is deze moeilijke weg van publieksonderzoek, die een meer adequate publiekswerking kan ondersteunen.

Dit brengt ons bij het politieke debat over de **maatschappelijke relevantie** van cultuur, wat door sommigen vertaald werd als: het realiseren van een sociale mix bij het publiek van kunstencentra.

Ten eerste, moeten we ons de vraag durven stellen, waarom deze vragen net nu ten tonele worden gevoerd? Komen ze voort uit een bezorgdheid over de toekomst van de kunstensector, of spruiten ze voort uit maatschappelijke vraagstukken, waar de politiek haar falen niet wil toegeven? Waarschijnlijk is het dat laatste. In een tijdsgewricht, waar structurele problemen schijnbaar onschadelijk gemaakt worden door ze te individualiseren, heeft men het nu niet langer over 'de wereld redden', maar over 'de verzuring verzoeten' – lees 'het verzuurde *individu*'. Omdat de politiek het niet redt, wordt de hete brij dan maar

doorgeschoven naar de civiele maatschappij, het klassieke middenveld én de culturele sector. Deze aanpak is onheus en onrealistisch. Ze is onheus, omdat ze de autonomie van de kunst in cultuur op het spel zet. Ze is onrealistisch, omdat ze blind is voor de historische en actuele realiteit. Nog nooit zijn bijvoorbeeld alle mensen naar het theater geweest. Elke culturele praktijk spreekt slechts een gedeelte van de bevolking aan; er bestaat geen enkele activiteit waaraan iedereen deelneemt. Een voor allen, allen voor een – het zal altijd fictie blijven.

Ten tweede, moeten we ons afvragen, als de politiek werkelijk de cultuurparticipatie wil maximaliseren, of ze dit niet best kan realiseren door beleidsmaatregelen in andere domeinen dan cultuur. Beschikbare tijd, beschikbaar inkomen en onderwijsniveau blijken de belangrijkste voorwaarden voor een actieve cultuurparticipatie. Hiervan werk maken betekent (i) werk maken van onthaasting en dus verminderde werkdruk, (ii) drastische verhoging van de laagste inkomens en (iii) gelijkheid te realiseren in het onderwijs. In die zin zou men beter pleiten voor een ‘cultureel effectenrapport’ bij elke algemene beleidsmaatregel, in plaats van expliciete maatschappelijke opdrachten naar kunstenaars door te schuiven. Een extra argument voor deze omweg, inzake de verhoging van cultuurparticipatie, ligt in de stelling, dat mensen een stukje zekerheid nodig hebben om het onbekende met honger tegemoet te zien. Ook vanuit cultuurpolitiek perspectief, zou het wel eens beter kunnen zijn, om de bestaansminima te verhogen dan om gratis kaarten te voorzien.

Wie pleit voor een sociale mix, realiseert zich niet dat het cultureel bereiken van de meervoudige samenleving het ondersteunen vereist van vele vormen van kunst en cultuur – en dat men de morele verantwoordelijkheid niet kan leggen bij enkele grote spelers op het culturele veld. Hij of zij doet ook de kwetsbare en gekwetsten in onze samenleving oneer aan, want zo’n pleidooi is blind voor de eigen leefwereld van die burgers, hun eigen kansen, kracht en knooppunten waaruit culturele praktijken kunnen ontstaan. Zo’n pleidooi is trouwens zelf een nieuwe vorm van moralisme, verwoord uit angst om de reële noden van de betrokkenen onder ogen te zien en de betrokkenen zelf aan het woord te laten. Het recht op cultuur mag dus nooit vertaald worden als een verkapte normering, de zoveelste vorm tot activering tot het ‘juist’ gedrag, de ‘juiste’ cultuur. Wie culturele diversiteit ernstig neemt, zal andere sporen moeten volgen.

Ik wil deze inleiding eindigen met een aantal **concrete opties voor een groen cultuurbeleid**. Het zijn zoeksporen, waarbij een moeilijke vraagstelling verkozen wordt boven een populistische antwoord. Noem het acht prikkelideeën voor een rijker debat over cultuurbeleid.

1. Meer diversiteit en ruimte voor het experiment in het kunstenbeleid

Hoger is reeds het pleidooi uit de kunstensector zelf verwoord, om naast financiële ondersteuning het belang te onderkennen van het ontwikkelen van een stimulerend en confronterend werkkader voor jonge kunstenaars (o.m. peterschap bij ervaren collega’s, multidisciplinaire werk- en productieplekken, onderzoek, ...). Deze meer caleidoscopische blik op het werkveld van een kunstenaar die het ondersteunen waard is, kan misschien wel het voorbeeld zijn van een herschikking van het subsidiebeleid van de cultuuroverheid, die op dit ogenblik te veel inschat op basis van dikke dossiers en te veel afrekenen op succesvolle producties. Is er bijvoorbeeld nog ruimte voor ‘gelukt mislukken’? En waarom niet eerder kunstenaars ondersteunen op basis van een voorgestelde onderzoeksvraag of werkproces, dan op basis van een op voorhand omschreven eindproduct? Zo kan binnen het kunstenbeleid een echt kunstenaarsbeleid ontwikkeld worden. Waarmee meteen voor de kunstenaar ook de vrijheid ontstaat om nieuwe werkvormen te exploreren, inclusief het onderzoek naar de leefwereld van vergeten bevolkingsgroepen.

2. Cultuurhuizen waar men iemand tegenkomt: de ontmoeting die niet moet

In een geïndividualiseerde samenleving spelen reeds bestaande sociale netwerken minder nadrukkelijk een rol. Dit betekent dat de zoektocht, voor elk van ons, naar nieuwe sociale verbanden, een actief gebeuren wordt.

Het is duidelijk, dat hier een opdracht ligt voor culturele centra en kunstencentra. Ik spreek hier duidelijk van een opdracht, omdat het hier niet gaat om een ingrijpen op de autonomie van een kunstenaar, maar om het formuleren van een maatschappelijke opdracht voor de dichtste culturele context rond de kunstenaar. Hoewel er eerlijke pogingen gaande zijn om het publiek dichter te betrekken bij voorstellingen

of concerten, blijven vele centra niet meer dan lege dozen met een pr-toren, annex café. Ze zien het duidelijk niet tot hun opdracht behorend, om *'imagined communities'* te creëren. Daarom een pleidooi, om hier de ontmoeting terug *mogelijk* te maken, de ontmoeting die niet moet. Dit vergt iets meer inspiratie dan de klassieke lezing een uurtje vooraf, door of over de creator, van de voorsteller. Heeft men zich ooit afgevraagd, of een cultuurhuis gastvrijheid uitstraalt? En of de bezoeker een mening heeft die hij of zij graag deelt met de andere bezoekers?

3. Een hernieuwde zoektocht naar stedelijkheid

Een hedendaags cultuurbeleid vergt ook een zoektocht naar nieuwe publieke ruimtes die rekening houden met *levenspolitiek*, die openbaarheid, individualiteit en verbondenheid bij de aanvang van de 21ste eeuw realiseren. Het gaat hier over meer dan een degelijke stedenbouwkundige visie. Het gaat dan om het ontwikkelen van nieuwe vormen van stedelijkheid en stadsprojecten, die een levendig en door alle bewoners gedragen alternatief vormen voor het concept van *citymarketing*, dat plaatsen louter situeert in een bovengnationaal speelveld van elkaar beconcurrerende steden (op o.m. economisch en toeristisch gebied). Jammer genoeg moet worden vastgesteld, dat velen niet het onderscheiden maken of kennen tussen stad, openbare ruimtes en stedelijkheid. Stedelijkheid gaat niet zozeer over stenen; wat ons niet ontslaat van de plicht om de openbare ruimte zo kwaliteitsvol in te richten. Stedelijkheid verwijst echter naar de sociale en culturele kenmerken van het stedelijk openbaar leven; het gaat over het (mogelijk) *gebruik* van de openbare ruimte. Stedelijkheid is dan ook een cultureel kenmerk in de brede betekenis van het woord. Stedelijkheid verhoogt, naarmate openbare ruimtes een gebruik toelaten dat veelzijdiger en multifunctioneler is. Als veelzijdigheid o.m. verwijst naar levensstijlen, en multifunctionaliteit naar de overlapping van verschillende functies, dan kan hier een inspiratiebron liggen voor nieuwe culturele infrastructuur voor de 21ste eeuw. In die zin, is het concertgebouw in Brugge architecturaal en stedenbouwkundig een pareltje, maar blijft de vraag in welke mate het bijdraagt tot een verhevigde stedelijkheid.

4. Van vuurtorens naar spinnenwebben

Nog steeds wordt grote culturele infrastructuur te eenzijdig gewaardeerd vanuit haar bijdrage tot een vernieuwde stedenbouw, vanuit de rijke culturele werking die ze uitstraalt, vanuit het symbool dat een dergelijk gebouw vormt voor de bewoners. Deze benadering laat zich vatten in een vuurtorenconcept: het gaat om een baken in de stad, dat meteen de stad doet oplichten in het hinterland; maar velen vergeten dat een vuurtoren een hoogdrempelig gebouw is...

Eerder heb ik reeds hiertegenover het spinnenwebmodel geplaatst. Een spinnenweb dus, dat als een netwerk, de belangrijkste openbare en culturele infrastructuur verbindt. Een netwerk, waarin meer en meer burgers als cultuurparticipanten verstrikt geraken. Waarbij dit spinnenweb zowel een netwerk van fysieke ruimtes omvat, als een symbolische verbondenheid beoogt. Het is ook een dergelijk spinnenweb, dat een relevante schaalgrootte bezit om publieksbereik te ambiëren, naar alle groepen in de samenleving. Stedelijkheid versterken in de knooppunten van het spinnenweb, in de culturele infrastructuur, betekent dan: ingaan op het veelzijdige en het multifunctionele. Voorbeelden uit Zwitserland of Frankrijk tonen hier de mogelijkheden. Zo gaat het bijvoorbeeld om een kindercrèche die slechts gescheiden is door een glazen wand van een dans- of theaterwerkplaats. Waarom geen zoektocht naar hedendaagse vormen van de koffiehuisen van weleer, die een cruciale rol speelden in de opbouw van het publieke debat. Een dergelijke oefening zou er ook toe kunnen leiden, dat het select gezelschap van de 'smaakmakers' betekenisvol verruimd kan worden door ervaringsdeskundigen, in plaats van discipline-experten. Ook de balzalen zijn ondertussen verdwenen. Maar het kan evengoed gaan om de installatie van een kwaliteitsvol ingerichte wasserette, waar, op plasmaschermen, producties van het 'huis' getoond worden. Dit zijn allemaal slechts voorbeelden, maar stevast gaat het om de zoektocht naar een heterogene invulling van een gebouw dat een veruitwendiging van een tijdsgeest kan zijn.

5. Culturele diversiteit versus culturele armoede

Tegenover de pleidooien voor meer aandacht in het cultuurbeleid voor de culturele diversiteit, blijft het feit dat cultuurbeleid niet alle bevolkingsgroepen voldoende bereikt. Hoewel dit niet te herleiden is tot inkomensniveaus, blijft het belangrijk, de conclusies van het Verslag over de Armoede uit '94 in het geheugen te houden: mensen lijden eerder aan culturele ontbering, dan aan materiële miserie. Het is duidelijk dat opgroeien in een cultuurarme omgeving een vorm van ontbering is, namelijk van de noodzakelijke, niet-materiële hulpbronnen om positieve vrijheid te realiseren. Opnieuw: cultuurarm slaat

niet op geen toegang tot de 'juiste' cultuur; wel op het feit dat de samenleving het, tot op heden, niet nodig vindt te investeren in de juiste wijze waarop de mensen, vanuit hun eigenheid en eigen leefwereld, hun culturele competenties kunnen ontwikkelen; waarbij deze ontwikkeling steeds gepaard gaat, met een verruimde horizon, het verkennen van andere leef- en handelingsmogelijkheden.

In die zin is er de hoopvolle groei van het sociaal-artistieke veld en is het waarschijnlijk geen toeval, dat het beleid meer expliciete aandacht begint te schenken aan deze sociaal-artistieke praktijken, waarbij de levenspolitieke eigenheid van de groepen in kwestie centraal staat. Het zou dan ook onverantwoord zijn, mocht de, vanuit het beleid aangekondigde, structurele ondersteuning van het sociaal-artistieke veld, dode letter blijven.

Twee valkuilen. Ten eerste: vanuit de erkenning van de emancipatorische kracht van kunst in cultuur, sociaal-artistieke praktijken te reduceren tot het soort vormingsactiviteiten die bijdragen tot persoonlijke ontwikkeling; ook deze redenering steunt op een al te beperkt cultuurbegrip. Het artistieke vormt een eigen referentiekader, dat nooit mag verward worden met dat van welzijnswerk.

Ten tweede: sociaal-artistieke projecten kunnen bijgevolg een wezenlijke lacune vullen, maar mogen niet opgezaaid worden met de verantwoordelijkheid, heel de problematiek van publieksparticipatie op te lossen. God verhoede.

6. Culturele bemiddelaars en de opbouw van een heteroog (cultureel) middenveld

Het nieuwsoortig onderzoek naar de culturele honger van mensen vraagt om een expertise, die ten dele al doende moet worden opgebouwd. Daarnaast zal de kans op succes toenemen, naarmate de 'onderzoekers' ingebed zijn in de betrokken bevolkingsgroepen; zoniet ontstaat het gevaar dat ze opgevat worden als 'antropologen die komen toeristen', en elke vorm van exotisme is hier uit den boze. Waarschijnlijk is er nood aan een nieuwe opleiding voor dergelijke culturele bemiddelaars, die meteen de huidige opleidingen van sociaal-cultureel werk kunnen bevragen. Cultureel bemiddelaar worden vergt alleszins meer, dan het in het kader van een cursus onderzoek te verrichten in een sociaal achtergestelde buurt, om dan om vijf uur 's avonds veilig terug te keren naar de veilige school- of woonomgeving.

Het zijn dergelijke culturele bemiddelaars, ingebed in een spinnenwebconcept, die wel eens de kiemen zouden kunnen vormen van een nieuw, heteroog, cultureel middenveld. Dit is niet zomaar een vrome gedachte, maar eerder een reële nood, want waar het maatschappelijk midden leeg blijft, staat de vermarkting aan de deur.

7. Onderwijs: investeren in computers of in levenskunst?

Misschien is de cultuursector hier te braaf! Waarom de evidentie, waarmee heden ten dage wordt geïnvesteerd in computers en ICT-coördinatoren, niet vruchtbaar contesteren, door hiertegenover een kunstzinnig leerproces te plaatsen. Mijn dochters hebben alleszins in hun kleuterklas reeds een computer staan, maar nog geen kunstenaar op verblijf gehad!

Dit terwijl juist kunst kansen biedt op alternatieve inzichten in het bestaan, en dus de kans op positieve vrijheid vergroten. Het gaat dus om meer begrip voor het onbekende en een verrassende kijk op het bekende, die leidt tot minder onbegrip voor het bekende. Meteen komt het emancipatorische opnieuw in beeld: namelijk dat de vanzelfsprekende aanvaarding van wat ons vertrouwd is, kan verdwijnen. Zonder deze instelling is er van een levende democratie geen sprake. Je eigen biografie schrijven wordt een kunst en daar heb je culturele competenties voor nodig. Waarom dus geen scholengemeenschappen ondersteunen, als ze een kunstenaar voor bijvoorbeeld een semester *in residence* in huis haalt, in de hoop dat deze serieus huishoudt?

8. Welke spiegel legt en krijgt het culturele zelf voorgeschoteld?

Er is alleszins nood aan meer cultuurkritische reflectie op samenleving en cultuurbeleid. Geen grote nieuwe Theorie, maar de bewuste en doordachte bevraging van het gangbare. Misschien kan dit zowel voor de kunstenaar als de burger opgebouwd worden, binnen het model van de *drieboeke, gevormd door de boeken: nood, verlangen en competentie*. Elk in hun specificiteit, is er zowel bij de kunstenaar als bij elke burger een noodzaak aanwezig. De nood bij de kunstenaar om iets te verbeelden, een eigen zeggingskracht te creëren; bij de burger de nood om de grammatica van het eigen leven vorm te geven. Deze nood gaat gepaard met een verlangen tot realisatie, het zijn in deze wereld om te zetten in een concreet zijnde. En zowel voor kunstenaar als burger is er het onontkoombare verlangen ...

Om niet te besluiten

Vanuit een groen perspectief streeft een hedendaags cultuurbeleid naar het versterken van de autonomie van kunstenaars én van burgers, waarbij de beleidsvraag zich situeert in de oefening hoe deze twee versterkingen te leiden naar synergie.

Dit betekent enerzijds, het voorwaardenscheppend kader versterken waarin kunstenaars kunnen floreren. Onder meer, het ondersteunen van een breder palet aan kunstenaarsactiviteiten – en dus minder gericht op louter productiviteit, – is hier aan de orde. Anderzijds, gaat het om het streven naar een samenleving van autonome, zelfbewuste burgers die in staat zijn zelf te kiezen. Publiekswerking wordt opgevat als wisselwerking tussen kunstenaars en publiek. Culturele competentie wordt hier niet ingelepeld maar opgedaan, niet aangeleerd maar gerespecteerd.

In cultuurbeleid gaat het, kortom, om de creatie van kansen, om kunstenaar en burger samen te laten oefenen in de ervaring van de vrijheid en verandering. Waarbij autonomie niet betekent met rust laten, en vrijheid evenmin: niet ondersteund te worden. Kunst gaat niet om ‘toeleiding’ en verheffing, maar om de oefening om de vrijheid te gebruiken, vanuit eigen achtergrond en keuzes. Elke mens, kunstenaar en burger, is pas vrij en autonoom, als hij zoekend kan botsen op de grenzen van zijn mogelijkheden, om ze dan opnieuw te verleggen.

Met dank aan Jos Stassen en Jo Vermeulen

Bio

Dirk Holemans is Vlaams volksvertegenwoordiger en mede initiatiefnemer van het Colloquium ‘Autonomie en verantwoordelijkheid in het cultuurbeleid’ op 28 september in Antwerpen